

УДК:316.346.

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2023-1(2)-298-302

Турсалиева Гуля Жакыпбековна

Талас мамлекеттик университети, социология илимдеринин кандидаты, доцент

Турсалиева Гуля Жакыпбековна

Таласский государственный университет, кандидат социальных наук, доцент

Tursalieva Gulya Zhakupbekovna

Talas State University, Candidate of Social Sciences, Associate Professor

ТИЛ КООМДУ БИРИКТИРҮҮЧҮ ФАКТОР КАТАРЫ
ЯЗЫК КАК ФАКТОР ОБЪЕДИНЕНИЯ ОБЩЕСТВА
LANGUAGE AS A FACTOR OF SOCIETY UNIFICATION

Кыскача мүнөздөмө. Бул илимий макалада тилдин көп этностуу чөйрөдөгү коомдун биригишине тийгизген таасири серептелет. Кыргызстан сыяктуу ар түрдүү этникалык топтор чогуу жашаган көп этностуу коомдордо тил маданий мураска жакындоо жана жалпы улуттук таандыктыкты калыптандырууга жетишүү фактору катары кызмат кыла алат. Макада тилге коомду бириктирүүчү фактор катары арналган, тилдин өзгөчө этностук таандыктыктагы ролуна, социалдык маанисине жана инсандар аралык мамилелерге байланышкан маселелерди кароого арналган. Айрыкча, көп тилдүү же көп маданияттуу коомдордо калк ортосундагы баарлашуу жана түшүнүү үчүн болгон тилдин ролуна өзгөчө көңүл бөлүнөт. Бул макала көп этностуу коомдордо социалдык жана маданий таандыктыкты калыптандырууда жана маданий көп түрдүүлүктү сактоодо тилдин коомдо колдонулушунун артыкчылыктары жана көйгөйлөрү, ошондой эле тилдик биримдикти изилдөө жана карап чыгуу стратегиясын карайт. Ошондой эле макала калк ортосундагы жакындашууда, баарлашууда жалпы мамлекеттик тилди жеткиликтүү жогорку деңгээлге көтөрүү жөнүндө. Изилдөөнүн натыйжалары тил көп этникалык коомдо кызматташууда мамилелердин гармониялык абалда болуусуна, социалдык кызматташтыктагы ар кандай көрүнүштөрдү түшүнүү менен кабыл алууну урматтоого көмөктөшөт.

Аннотация. Эта научная статья раскрывает роль языка в качестве фактора объединения общества в полиэтнической среде. В полиэтнических обществах, таких как Кыргызстан, где сосуществуют различные этнические группы, язык может служить переходным процессом, приближающимся культурным наследием и достижением формирования общей национальной принадлежности. И так статья, посвящена языку как фактору объединения общества, вероятности, рассмотрению вопросов, связанных с ролью языка в особенности этнической принадлежности, социальной значимости и межличностных отношений, особенно в многоязычных или мультикультурных обществах. В статье рассматриваются преимущества и вызовы, связанные с использованием языка в обществе, а также рассмотрение стратегии для изучения языка как фактора объединения. В данной статье меняется роль языка в формировании социальной и культурной принадлежности и поддержании культурного разнообразия в таких обществах. Статья о повышении высокого уровня общего государственного языка в общении, доступности и сближении населения. Результаты исследования показывают, что язык восприятия способствуют восприятию сотрудничества и уважения в полиэтническом обществе, проявлению гармоничных

отношений и социальной кооперации.

Abstract. This scholarly article reveals the role of language as a factor in unifying society in a multi-ethnic environment. In multi-ethnic societies, such as Kyrgyzstan, where different ethnic groups coexist, language can serve as a transitional process, approaching cultural heritage and achieving the formation of a common national identity. This article examines the benefits and challenges of language use in society and considers strategies for exploring language as a factor of unification. This article changes the role of language in shaping social and cultural belonging and maintaining cultural diversity in such societies. The article is about the rise of high levels of language in communication, accessibility and rapprochement between masses of people. The results of the study show that the language of perception contributes to the perception of cooperation and respect in a multi-ethnic society, the manifestation of harmonious relations and social cooperation.

Негизги сөздөр: тил, полиэтникалык коом, коомдук таандыктык, кызматаштык, гармония, мамлекеттик тил, көп тилдүүлүк

Ключевые слова: язык, полиэтническое общество, социальная принадлежность, сотрудничество, гармония, государственный язык, многоязычное образование.

Keywords: language, multi-ethnic society, social belonging, cooperation, harmony, state language, multilingual education

Азыркы заманда тил коомдук байланыштарды калыптандырууда, коомдук ынтымакты жаратууда маанилүү роль ойнойт. Тил адамдардын ойлорун, идеяларын жана сезимдерин алмашуусуна мүмкүндүк берген күчтүү байланыш куралы. Ошондой эле ал маалыматты жеткирүүнүн каражаты катары гана кызмат кылбастан, жалпы иденттүүлүктү калыптандырып, коомдук байланыштарды жана өз ара түшүнүшүүнү чындоого өбөлгө түзөт.

Бир тилде сүйлөгөн адамдар бири-бирин оңой түшүнүп, терең социалдык байланыштарды түзө алышат. Жалпы тил маданий жана улуттук өзгөчөлүктөрдү калыптандырууга өбөлгө түзөт, ал адамдардын ар кандай топторунун ортосундагы социалдык тилектештикти жана өз ара аракеттенүүнү чындоодо маанилүү роль ойнойт.

Тилди коомду бириктирүүчү фактор катары караган көптөгөн окумуштуулар, изилдөөчүлөрдүн айрымдарынын көз караштарын карап көрөлү:

Бенджамин Ли Уорф америкалык лингвист жана антрополог, тил жана ой жүгүртүү боюнча изилдөөлөрү менен белгилүү. Анын эмгектери тил биздин маданий иденттүүлүгүбүздү жана коомдогу өз ара аракеттенүүнү кантип түзөөрүн түшүнүүгө негиз болуп калды.

Ал эми Джон Гумбольдт болсо тил жана маданият жаатындагы изилдөөлөрдү жүргүзгөн. Гумбольдт тил улуттук духтун көрүнүшү жана коомдук ынтымакты калыптандыруунун куралы деп эсептеген. Ал тилдик көп түрдүүлүктүн маанилүүлүгүн жана ар бир тилдин өзгөчөлүгүн баса белгилеген.

Пьер Джозеф Ингвар тилдин коомдогу социалдык мамилелерге жана тилектештикке тийгизген таасири боюнча изилдөө жүргүзгөн. Ал тилди социалдык топторду жана маданий иденттүүлүктөрдү калыптандыруу жана сактоо үчүн кантип колдонсо болорун изилдеген.

Булар тилдин коомду бириктирүүчү фактор катары ролун изилдеген көптөгөн окумуштуулардын айрымдары гана. Алардын илимий эмгектери жана теориялары тилдин жана коомдун ортосундагы байланышты жакшыраак түшүнүүгө жардам берди.

Демек тил коомдун мүчөлөрүнө маалыматты, идеяларды, ойлорду жана эмоцияларды

алмашууга мүмкүндүк берүү менен адамдардын бири-бирин түшүнүшүнө жана кызматташуусуна шарт түзүп, коомдогу баарлашууну жана өз ара аракеттенүүнү камсыз кылат. Тил аркылуу элдер тарыхый, адабий жана илимий тексттерди, ырым-жырымдарды, каада-салттарды жана маданияттын дагы башка аспектилерин таанып сактап турушат.

Тилдин социалдык маанилүү функцияларынын негизгилерин атап кетсек:

1. Коммуникативдик (адамдар ортосунда маалымат алмашуу)
2. Регулятивдик (тилдик өз ара аракеттенүүнү, маалыматты ийгиликтүү алмашууну уюштурууну жөнгө салуу)
3. Байланыш (коммуникативдик өз ара аракеттенүүнү иш жүзүндө камсыз кылуу)
4. Эмоционалдык экспрессивдүү (өз эмоцияларын, сезимдерин, маанайын, психологиялык мамилесин, баарлашуу өнөктөштөрүнө болгон мамилесин билдирүү)
5. Этномаданий (тигил же бул этностун өкүлдөрүнүн бир тилде сүйлөгөндөр катары бир бүтүнгө бириктирүү)
6. Идентификациялоочу (тил инсандын өзүн белгилүү бир маданият, улут, мамлекеттин бөлүгү деп таануусу)

Өлкөгө же белгилүү бир этноско таандык болуу сезимин калыптандырууда тилдин идентификациялоочу функциясынын ролу чоң. Башкача айтканда тилдин бул функциясы инсандык жана жамааттык иденттүүлүктүн калыптанышына, башкача айтканда адамдарга белгилүү бир маданиятка, этникалык топко же социалдык коомчулукка таандык экендигин аныктоого жардам берет. Ошентип, тил бир мамлекеттин элинин башын бириктирип, коомдун мындан ары өнүгүшүн камсыздаган маанилүү жалпы көйгөй болуп саналат.

Кыргызстанга окшогон көп этностуу мамлекетте ар кандай этникалык жамааттардагы адамдарды бириктирип, жалпы маданий иденттүүлүктүн калыптанышы үчүн жалпы бир тилдин колдонулушу зарыл. Мындай учурларда өлкөнүн эң ири түпкү элинин тили өлкөнүн жалпы мамлекеттик тили болуп калат.

Дүйнөнүн бардык көп этностордун өкүлдөрү жашаган мамлекеттеринде өлкөнүн Конституциясы да ошол жалпы мамлекеттик тилде жазылат жана аны өлкөнүн ар бир жараны билиши зарыл.

Кыргызстанда дагы жалпы мамлекеттик тилди колдонуу өлкөнүн жарандарынын арасында биримдикти түзүүгө жана ар түрдүү элдердин өкүлдөрүнүн ортосундагы баарлашууну, байланышты жана өз ара аракеттенүүнү уюштурууга жардам берет.

2022-жылдын 20-октябрына карата Кыргыз Республикасынын калкынын жалпы саны маалыматтар боюнча 7 млн адамды түзөт . Маалыматтар боюнча этникалык кыргыздар калктын көпчүлүгүн (73,77%), өлкөдө жашаган башка этностор: өзбектер (14,85 %), орустар (5,14 %), дунгандар (1,14 %), уйгурлар (0,91 %), тажиктер (0,89 %) жана башкалар түзөт.

Кыргызстандын Конституциясында Кыргыз тили Мамлекеттик тил деп аталып (13-берене, 1-пункт), ал эми Мамлекеттик тил жөнүндө мыйзам (3-берене) Кыргызстанда кыргыз тили мамлекеттик жана улут аралык тил болуп эсептелээрин көрсөтүп турат. Ошондуктан бул тилди ар тараптан колдоо Кыргызстандын мамлекеттик кызыкчылыктарына жооп берет.

Ошондой эле 2020-жылы Кыргыз Республикасында «Кыргыз Жараны» концепциясы кабыл алынып жана мамлекеттик тил коомду бириктирүүчү биринчи фактор катары сунушталган.

Мамлекеттик тил ар бир өлкө үчүн зарыл жана өлкө ичиндеги жашаган бардык этностордун өкүлдөрүнүн баарлашуусу, коммуникабелдүүлүгү, ыңгайлуулугу жана

биригүүсү үчүн өбөлгө түзөт.

Мындай тил өлкө үчүн туу, гимн же герб сыяктуу эле бийик баалуулук символу болуп саналат. Анын жардамы менен өлкөнүн жашоочуларын саясий, маданий жана социалдык жактан бириктирүү ишке ашырылат.

Мыйзамда мамлекеттик тилдин статусу, анын коомдун ар кандай чөйрөлөрүндө колдонулушу жана тилге карата жарандардын укуктары менен милдеттери так аныкталышы керек. Аны менен бирге ар кандай этникалык топтордун өзгөчө муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын эске алынуусу дагы зарыл.

Коомдо туура тил саясаты жалпы жарандык иденттүүлүктүн калыптанышына зор салым кошо алат, себеби мамлекеттик тил маданий жана тилдик жалпылыктын калыптанышына негиз болуу менен бирге жарандардын тилектештигин жана кызматташтыгын бекемдеген жалпы баалуулуктарды, символдорду жана салттарды түзүүгө жардамдашат.

Ошондой эле туура тил саясаты саясий процесстерде, анын ичинде шайлоолордо жана коомдук маселелерди талкуулоодо мамлекеттик тилдин жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу менен бардык жарандардын коомдук жана саясий интеграциясына көмөктөшөт, бул болсо жарандарга чечимдерди кабыл алууга жана мамлекеттик саясатты калыптандырууга жигердүү таасир этүүгө мүмкүндүк берет.

Көп этностуу коомдо мамлекеттик тил саясатын ишке ашырууда мыйзам чыгаруу базасын түзүү биринчи кадам болуп саналарына өзгөчө көңүл буруу талап кылынат.

Мамлекеттик тил мыйзамын ишке ашыруу боюнча билим берүү жана тил саясатын иштеп чыгууда бардык калкка, анын ичинде ар кыл этностордун өкүлдөрүнө мамлекеттик тилди үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк түзүү маанилүү экенин да эстен чыгарбоо керек.

Тил саясатынын максаттарынын бири этностук азчылыктарга мамлекеттик тилди үйрөнүүгө жана колдонууга жардам берүү үчүн колдоо көрсөтүү чараларын иштеп чыгуу экенин да эстен чыгарбоо керек.

Мындан тышкары тил саясатынын алкагында мамлекет ар түрдүү этносторго мамлекеттик жана эне тилдерин үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк берген көп тилдүү билим берүүнү киргизүүсү зарыл. Бул көп тилдүү көндүмдөрдү өнүктүрүүгө, тилдик жана маданий көп түрдүүлүктү урматтоого жана баалоого мүмкүндүк берет.

Демек мамлекеттик тилди өнүктүрүү саясаты көп тилдүүлүктүү өнүктүрүү принциптерине дагы негизделиши керек.

Көп тилдүүлүк - эки же андан көп тилди кандайдыр бир коомдун же жеке адамдын колдонуусу дегенди билдирет. Азыркы ааламдашуу жана социалдык ачыктык сыяктуу коомдогу кубулуштар көп тилдүүлүктүн жайылышына шарт түзөт жана бир тилдүүлөргө караганда көп тилдүүлөр басымдуу экенин көрсөтүп турат.

Ошонун негизинде жарандардын эне тилинде, мамлекеттик, расмий жана чет тилдеринде эркин сүйлөөсү үчүн көп тилдүү билим берүүнү киргизүү маселесинин каралганы да туура болуп жатат.

Кыргызстанга көп тилдүү билим берүү эмне берет:

- коомдогу социалдык жана жарандык биримдикти бекемдеп, жалпы иденттүүлүктү түзүүгө салым кошот;
- коомдо маданий жана тилдик көп түрдүүлүктү сактоо жана этностор аралык баарлашуу маданиятын жогорулатуу үчүн шарттарды түзөт;
- мамлекеттик, расмий жана чет тилдерди сапаттуу билүүнү камсыз кылат;

➤ бардык эностордун өкүлдөрүнө бирдей мүмкүнчүлүк берет.

Тилдик көп түрдүүлүк билимдин бүт этносторго бирдей жеткиликтүү болуусу үчүн шарттарды түзүп берүү менен бирге тилдердин көп түрдүүлүгүн колдоо жана сактоо, маданий мурастарды сактоо жана адамдардын ортосундагы айырмачылыктарды урматтоого өбөлгө түзөт.

Демек мамлекеттик тил саясатын иштеп чыгуу, көп тилдүү мектептерди жана билим берүү программаларын колдоо жана тил үйрөнүү ресурстарын түзүү абдан маанилүү болуп саналат.

Жогоруда баяндалгандарга таянуу менен туура тил саясатын жүргүзүү, жалпы мамлекеттик тилди колдонууну колдоо жана тил ресурстарын, кызматтарын бардык жарандар үчүн жеткиликтүү кылуу коомдун биригүүсүнө олуттуу таасирин тийгизет, ал коомдогу ар кандай этникалык топторунун ортосунда жакшыраак баарлашууга жана түшүнүүгө, башкача айтканда баарлашуудагы тоскоолдуктарды азайтат жана маданияттар аралык диалогго өбөлгө түзөт деген тыянак чыгарабыз.

Колдонулган адабияттар:

1. Конституция Кыргызской Республики (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года)
2. Закон КР «О государственном языке Кыргызской Республики» от 23 июня 2015 года № 135)
3. Балдаева, Е. А. Межкультурная коммуникация и политика многоязычия. Издательство Московского университета.- 2011
4. Данилевская, Н. В. Языковая политика и практика государственного регулирования: опыт зарубежных стран и России. Флинта. - 2016
5. Зиновьева, Т. В. Языковая политика в многоязычных регионах: современные подходы и методы исследования. Наука. - 2015
6. Краснова, Е. Л. Язык и этническая идентичность: социолингвистический анализ. Издательство МГУ имени М. В. Ломоносова. -2009
7. Кубрякова, Е. С., & Чернявская, Е. В. Языковая политика и полилингвизм. Языки славянской культуры. - 2015
8. Филатова, Л. В. Язык и национальная идентичность. Издательство РГГУ. – 2010